

Commissie voor de
milieueffectrapportage

Nationale Omgevingsvisie

Advies beoordelingskader en beoordelingssystematiek

12 april 2016 / projectnummer: 3105

1. Samenvatting van het advies

De Minister van Infrastructuur en Milieu (IenM) wil in 2018 haar integrale visie op het beleid gericht op de fysieke leefomgeving, en de uitvoering daarvan, vastleggen in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). De omgevingsvisie is één van de nieuwe instrumenten in de nieuwe Omgevingswet. De NOVI moet een samenhangende visie geven op strategisch niveau en vervangt sectorale visies en beleidsplannen. De horizon van de visie is het jaar 2050. De eerste stap om te komen tot de NOVI is het in 2016 vaststellen van een Nationale Omgevingsagenda (NOA) waarin het Rijk in overleg met partners bepaalt wat de prioritaire opgaven zijn, en welke procesaanpak en planning gevolgd gaan worden.

Ter ondersteuning van visievorming wordt een plan-MER voor de NOVI opgesteld. De Commissie voor de m.e.r.¹ is gevraagd om vroeg in dit proces haar advies te geven over de in het plan-MER te gebruiken beoordelingskader en de beoordelingssystematiek.

De Commissie m.e.r. adviseert om het brede begrip leefomgevingskwaliteit in het beoordelingskader voor de NOVI centraal te stellen, zowel bij de ontwikkeling van alternatieve beleidsstrategieën voor de in de NOA te formuleren opgaven als voor de effectbeoordeling. Aansluiting kan gezocht worden bij de omschrijving van het doel van de Omgevingswet, die stelt dat de wet bedoeld is voor *“het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit en het doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften*. De Commissie geeft hiervoor een eerste aanzet in de vorm van een beoordelingskader. Zij adviseert om niet alleen de effecten te beschrijven, maar ook de kansen om de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren.

De eerste stap zal moeten zijn het maken van een ‘foto’ van de huidige kwaliteit van de leefomgeving en een ‘foto’ van de leefomgevingskwaliteit bij realisatie van al ingezet beleid (= de autonome ontwikkeling). Deze foto’s geven inzicht in waar knelpunten bestaan of gaan ontstaan en waar verbeteringen voorzien zijn of mogelijk zijn. Deze foto’s kunnen dan ook mede sturend zijn voor de keus van de uit te werken opties in de NOA.

Wanneer de NOVI alleen op strategisch niveau opgaven/ambities vertaalt in nationaal beleid dan past in dit MER geen gedetailleerde effectbeschrijving. Een goed beargumenteerde beoordeling van risico’s en kansen op basis van beschikbare data en inzichten volstaat dan. Mochten er gekoppeld aan de NOVI concrete programma’s uitgewerkt worden met een ruimtelijke impact dan zal voor die programma’s gedetailleerdere informatie noodzakelijk zijn.

Omdat technologische ontwikkelingen alleen voor de korte termijn redelijkerwijs in te schatten zijn, adviseert de Commissie de effectbeoordeling te richten op twee momenten; een effectbeoordeling voor circa 10 jaar en voor de periode daarna tot 2050 een doorkijk van effecten te geven. De lange termijn horizon van de omgevingsvisie (2050) maakt dat zowel de visie zelf als het beoordelingskader in een adaptief proces regelmatig herijkt zullen moeten worden. Monitoring en evaluatie zullen hiervoor de basis moeten bieden.

¹ De samenstelling van de werkgroep van de Commissie m.e.r., haar werkwijze en verdere projectgegevens staan in bijlage 1 bij dit advies. Projectstukken vindt u op www.commissiem.e.r.nl bij projectnummer 3105.

Hoofdstuk 2 licht toe welke overwegingen voor de Commissie leidend zijn geweest voor de invulling van de adviesaanvraag. In daaropvolgende hoofdstukken worden de aanbevelingen over het beoordelingskader en de beoordelingssystematiek nader toegelicht.

2. Overwegingen bij de adviesaanvraag

Al enige tijd vindt in verschillende gremia op initiatief van het ministerie van IenM discussie plaats over de onderwerpen die in de NOVI uitgewerkt moeten worden met de bij deze onderwerpen behorende ambities en daaruit volgende opgaven. Het in december 2015 gepubliceerde *Manifest* (opgesteld in het kader van het Jaar voor de Ruimte) is één van de concrete resultaten. Ook het Planbureau voor de Leefomgeving, de Adviescommissie Water, de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, het College van Rijksadviseurs en het Sociaal Cultureel Planbureau brachten recent adviezen uit over de in de NOA te agenderen opgaven voor de NOVI.

De Commissie gaat er van uit dat in de NOVI een strategische visie vastgelegd gaat worden en dat vertaling in concrete programma's en besluiten op een later tijdstip plaatsvindt. IenM heeft de Commissie m.e.r. gevraagd haar advies in deze fase specifiek te richten op het te hanteren beoordelingskader (hoofdstuk 3) en de beoordelingssystematiek (hoofdstuk 4) voor deze strategische visie. In de door IenM opgestelde 'Gespreksnotitie bouwsteen beoordelingssystematiek' van 14 januari 2016 zijn een aantal vragen en keuzemogelijkheden daarvoor benoemd.

De Commissie adviseert het beoordelingskader te richten op het brede begrip leefomgevingskwaliteit. Door het perspectief van de leefomgeving centraal te zetten, krijgt het MER niet alleen het gewenste integrale karakter maar het geeft het MER tegelijkertijd ook de noodzakelijke focus. Hierdoor kan de kwaliteit van de leefomgeving een duidelijke plaats in de afwegingen krijgen op basis van doelgerichte, efficiënte en effectieve informatievergaring.

De Commissie vindt het voor de hand liggend om bij de invulling van een strategisch beoordelingskader aan te sluiten bij het begrip leefomgevingskwaliteit uit de Omgevingswet. De wet zegt hierover:

Deze wet is, met het oog op duurzame ontwikkeling, de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu, gericht op het in onderlinge samenhang

- a) *bereiken en in stand houden van een **veilige en gezonde leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit;***
- b) ***doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving** ter vervulling van maatschappelijke behoeften.*

Door vroeg in het NOA/NOVI proces ook het m.e.r. proces op te starten, en m.e.r. breed in te vullen als omgevingseffectrapportage is het mogelijk bij de afweging van beleidsstrategieën en de uiteindelijke keuzen in de NOVI de kwaliteit van de leefomgeving volwaardig mee te wegen. Een aanpak die de Commissie volledig onderschrijft.

De Commissie gaat er van uit dat in de NOVI ambities op strategisch niveau worden vastgelegd en in het plan-MER strategische beleidsopties vergeleken gaan worden. Omdat op dit

moment nog niet duidelijk is welke opgaven in de NOVI uitgewerkt gaan worden, is het uitwerken van een beoordelingskader in een volledige set van concrete criteria op dit moment nog niet goed mogelijk. De concrete criteria zullen mede afhangen van de uitwerking die aan de verschillende opgaven in de NOVI wordt gegeven en zal moeten aansluiten bij het abstractieniveau van de beleids-/besluitvorming.

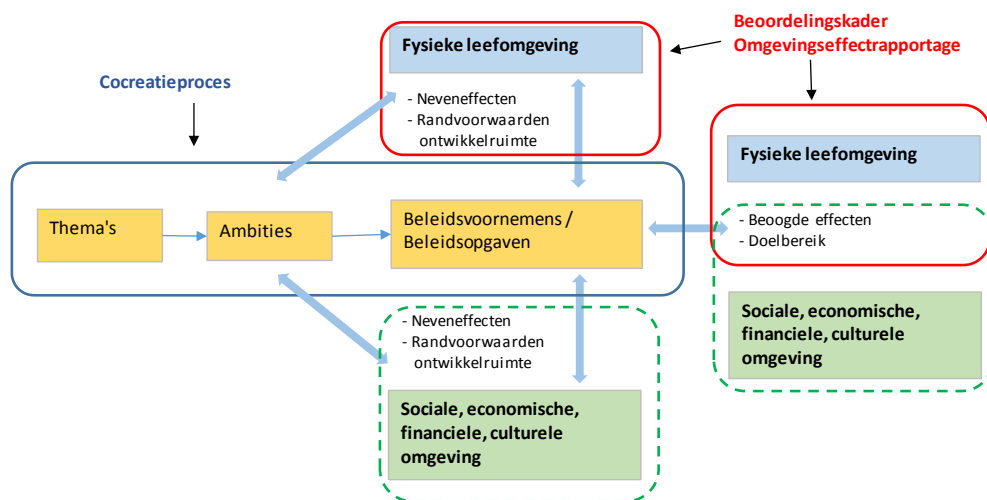
De Commissie geeft in dit eerste advies een aanzet voor het beoordelingskader. Wanneer de opgaven bekend zijn zal de Commissie het beoordelingskader nader uitwerken in een definitief advies.

3. Beoordelingskader

3.1 Plaats van het beoordelingskader

In onderstaande figuur is het beoordelingskader voor het plan-MER geïntegreerd. De Commissie richt zich in dit advies, gegeven haar rol en expertise, op dat deel van het beoordelingskader (rood omkaderd) dat gericht is op de fysieke leefomgeving. In het beoordelingskader voor de fysieke leefomgeving krijgen twee typen effecten een plaats:

- neveneffecten (niet beoogd, negatieve effecten) waaruit randvoorwaarden voor ontwikkelruimte voortvloeien;
- en beoogde effecten waarmee de mate van doelbereik zichtbaar wordt.

Naast de effecten op de fysieke leefomgeving zullen beleidsstrategieën effecten hebben op de sociale, economische, financiële en culturele omgeving (groen kader). Ook daarbij zal sprake zijn van neveneffecten en beoogde effecten. In dit advies blijft het beoordelingskader voor deze effecten buiten beschouwing.

In een iteratief proces zullen effecten op de fysieke leefomgeving de beleidsvoornemens/maatregelen mede kunnen beïnvloeden.

3.2 Uitgangspunten

Het beoordelingskader in het plan-MER voor de NOVI dient bij voorkeur drie doelen. Allereerst zal het beoordelingskader het toetsingskader moeten zijn waar het doelbereik en de effecten van nationale beleidsstrategieën tegen afgezet kunnen worden. Het beoordelingskader kan daarnaast gebruikt worden om – waar dat past binnen de afspraken over verantwoordelijkheden tussen overheden –, sturing te geven aan de inbreng van het rijk bij planvorming van andere overheden. Tenslotte zal het beoordelingskader kunnen dienen als inspiratiebron voor toetsingskaders voor omgevingsvisies op provinciaal en lokaal niveau.

De volgende uitgangspunten weegt de Commissie mee bij de invulling van het beoordelingskader:

- Zowel normatieve, meetbare als sturende, richtinggevende beoordelingscriteria zijn relevant. Uit de m.e.r. praktijk blijkt namelijk dat de maatschappelijke discussie zich vaak richt op de sturende criteria, zoals de effecten op het landschap en op gezondheid.
- Omdat technologische ontwikkelingen alleen voor de korte termijn concreet in te schatten zijn, adviseert de Commissie de effectbeoordeling te richten op twee momenten; een effectbeoordeling voor de korte termijn van circa 10 jaar² en voor de periode daarna tot 2050 een doorkijk van effecten te geven.
- Een integraal beoordelingskader op strategisch niveau gaat verder dan het beschrijven van effecten; het geeft (ook) aan of alternatieve beleidsstrategieën kansen bieden om de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren³. De Commissie adviseert om het doelbereik op verschillende aspecten waar mogelijk concreet te maken.
- De tijdhorizon van de NOVI is het jaar 2050. Deze lange tijdhorizon maakt dat met de kennis van nu vooruit gekeken moet worden naar beoordelingscriteria die ook voor keuzen gericht op de lange termijn goede beslisinformatie opleveren⁴. Hiermee kan ingespeeld worden op toekomstige, nu nog niet voorziene risico's en kansen. Een periodieke herijking van het beoordelingskader zal noodzakelijk zijn.
- Uit een beoordelingskader moet blijken in welke mate sturing op rijksniveau kansen biedt c.q. nodig is om de kwaliteit van de leefomgeving op lagere schaalniveaus te verbeteren c.q. te beschermen.

Op basis van deze uitgangspunten en haar ervaringen in m.e.r. trajecten adviseert de Commissie om het volgende beoordelingskader te hanteren in het plan-MER voor de NOVI.

² Deze termijn kan per beoordelingsaspect enigszins variëren.

³ Zo vroeg de Commissie in haar advies over het NWP2 aandacht voor de kansen voor synergie tussen het natuur- en waterbeleid. Het Natuurpact (2013) zet in op een verhoging van de kwaliteit van de natuur door extra inspanningen in (herstel)beheer van water- en milieuocondities. Ook de Balans voor de Leefomgeving signaleert dat de beoogde synergie tussen water en natuur vraagt om ruimtelijk specifieke keuzes en prioritering. De plan-MER voor de NOVI kan deze synergie/spanning tussen water en natuur (ook buiten Natura 2000) zichtbaar maken en daarmee ook als inspiratiebron fungeren voor toekomstig beleid.

⁴ Met dergelijke toekomstgerichte beoordelingscriteria kan ook invulling gegeven aan het voorzorgbeginsel en het principe van preventief handelen opgenomen in de Omgevingswet.

3.3 Beoordelingskader NOVI

In het beoordelingskader zet de Commissie de leefomgevingskwaliteit centraal.

In onderstaande tabel geeft de Commissie haar aanzet voor het beoordelingskader. Zij zal haar advies over het beoordelingskader definitief maken wanneer in de NOA de nationale opgaven zijn aangegeven.

In onderstaande aanzet voor het beoordelingskader heeft de Commissie de doelen van de Omgevingswet vertaald in aspecten die een directe relatie hebben met de fysieke leefomgeving. Om deze aspecten hanteerbaar te maken als beoordelingskader moeten deze aspecten vertaald worden in concrete indicatoren. De Commissie geeft hiervoor een voorzet bedoeld als checklist om te motiveren of verifieer of doelen worden bereikt.

Uitgaand van een NOVI waarin op strategisch niveau opgaven en ambities worden vastgelegd in nationaal beleid, is een effectbeschrijving voor de hand liggend die gericht is op een goed beargumenteerde kwalitatieve beoordeling van kansen en risico's. De kwalitatieve verandering in belangrijke indicatoren kan daarvoor de basis zijn. Door de effectbeschrijving te richten op de verandering van een indicator biedt het kader de ruimte om niet alleen effecten te beschrijven maar ook kansen in beeld te brengen gericht op te bereiken doelen.

Doelen	Aspecten	Toelichting	Indicator
veilige fysieke leefomgeving	waterveiligheid	wijze van invulling principe vasthouden-bergen-veilig afvoeren	verandering in: <ul style="list-style-type: none"> • oppervlak retentiegebied • oppervlak stroombed • oppervlak dijkverbetering • veiligheidsniveau primaire en secundaire waterkeringen • oppervlak overstromingsgevoelige gebieden • overstromingskans per inwoner • oppervlak woongebieden gevoelig voor wateroverlast
	hittestress, droogte		<ul style="list-style-type: none"> • oppervlak hittestressgevoelige woongebieden
	risico's economische activiteiten		

	cumulatierisico's		<ul style="list-style-type: none"> oppervlak droogtegevoelige gebieden <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> aantal woningen in risicogebieden aantal industriële risicobronnen omvang en gradatie risico (kans maal gevolg) <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> de belasting van gebieden met (cumulatie van) risico's mogelijkheden voor zelfredzaamheid
gezonde leefomgeving	<p>bewegen in groene omgeving</p> <p>luchtkwaliteit</p> <p>geluidhinder</p>		<p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> modal shift (auto/motor/bromfiets/OV/lopen) % woningen met park op loopafstand % woningen met groengebied op fietsafstand <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> concentratie roet, PM_{2,5}, NO₂ aantal gevoelige bestemmingen binnen bepaalde afstand drukke wegen

	cumulatie		<p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • % openbare ruimte met een GES score voldoende of hoger • % woningen geluidluw <p>verandering in :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Milieugezondheidsrisico
goede fysieke omgevingskwaliteit	<p>natuur</p> <p>landschap</p> <p>erfgoed</p> <p>water en bodem</p>	wijze van omgaan met ruimtelijke configuratie, milieucodities, biodiversiteit en beheer	<p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • natuurareaal • verbondenheid/robuustheid • (over)belasting per natuurtype • biodiversiteitsparameters • noodzakelijke beheerinspanning <p>verandering in :</p> <ul style="list-style-type: none"> • areaal relevante landschapstypen • landschappelijke kwaliteiten • draagkracht voor gebruiksfuncties • mogelijkheden voor verbetering ruimtelijke kwaliteit <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • behoud en ontwikkeling archeologisch erfgoed • behoud en ontwikkeling industrieel erfgoed

	cumulatie	onderlinge samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • behoud en ontwikkeling monumentaal erfgoed (gebouwen, stads/dorps gezichten) <p>verandering in :</p> <ul style="list-style-type: none"> • oppervlaktewaterkwaliteit en -kwantiteit • grondwaterkwaliteit en -kwantiteit • bodemkwaliteit <p>verandering in :</p> <ul style="list-style-type: none"> • areaal gebieden met synergie of conflicten tussen natuur, water, bodem, landschap en cultureel erfgoed
doelmatig beheer en gebruik van fysieke leefomgeving	drinkwater	omvang en kwaliteit strategische drinkwatervoorraden	<p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • volume drinkwatervoorraad • bescherming kwaliteit drinkwatervoorraden
	minerale en fossiele grondstoffen	verhouding gebruik niet duurzame en duurzame bronnen; invullen Trias Energetica : <ol style="list-style-type: none"> 1. vermindering gebruik 2. gebruik hernieuwbare bronnen 3. efficiënt gebruik eindige bronnen 	<p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • beschikbaarheid voldoende grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen • kwaliteit natuurlijke hulpbronnen • omvang strategische voorraden minerale en fossiele grondstoffen
	grondstofbehoud	sluiten van kringlopen	

	<p>stil, rustig en donker</p> <p>cumulatie</p>	<p>samenhang gebruik onder- en bovengrond</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ruimtebeslag door energie infrastructuur <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • perspectief op gesloten kringloop van specifieke stofkringlopen • kans op weglekken grondstoffen naar bodem, water en lucht <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • areaal stille, rustige en/of donkere gebieden <p>verandering in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • areaal gebieden met synergie of conflicten tussen onder- en bovengronds gebruik
--	--	---	---

4. Beoordelingssystematiek

4.1 Foto kwaliteit leefomgeving (referentie)

De Commissie adviseert in de effectbeoordeling te starten met het maken van een 'foto' van de kwaliteit van de leefomgeving in zowel de huidige situatie als in de autonome ontwikkeling gericht op het jaar 2025. Het is gewenst om beide situaties in beeld te brengen omdat al vastgesteld beleid de nodige onzekerheden in de uitvoering kent, zoals bij het Programma Aanpak Stikstof (PAS).

De 'foto's' moeten een concreetheid en detailniveau te hebben opdat een toetsing aan het beoordelingskader (zie hoofdstuk 3) mogelijk is. De foto's dienen als referentiesituatie voor de beoordeling van de alternatieve beleidsstrategieën die in het plan-MER voor de verschillende opgaven uitgewerkt gaan worden.

Voor het maken van de foto van de huidige situatie kan gebruik gemaakt worden van actuele (bestaande) bestanden van o.a. RIVM en PBL. (Atlas leefomgeving en monitoringsprogramma's NSL, PAS en SWUNG).

Voor het maken van de foto 2025 kunnen de WLO scenario's als basis dienen. Betrek bij de autonome ontwikkeling de eisen die voortvloeien uit nationale en internationale wetgeving en vastgesteld beleid, waaronder in ieder geval Nationaal Waterplan, de Deltabeslissingen, de Energienota, het Energierapport, het NSL, de PAS, Kaderrichtlijn Water (KRW), werelderfgoed Unesco. Met betrekking tot de energietransitie vormen het Energieakkoord, de EU 20/20/20 doelstellingen en het meest recente Energierapport de grondslag voor de periode tot 2025.

Vermeld daarbij ook of lange termijn doelen voor de kwaliteit van de leefomgeving in de bestaande sectorale beleidsplannen nog geen of beperkte uitwerking gekregen hebben in afwachting van de NOVI.⁵

Werk de huidige situatie en de referentiesituatie uit voor geheel Nederland en waar de specifieke karakteristiek van het gebied daarom vraagt per deelgebied.

Besteed bij de autonome ontwikkelingen ook aandacht aan de ontwikkelingen over de nationale grenzen heen die invloed hebben op de milieuruimte in Nederland, bijvoorbeeld de ontwikkelingen in energievoorziening en spoor- en weginfrastructuur in grensgebieden.

Deze 'foto's' van de leefomgeving kunnen ook gebruikt worden om vanuit het aspect 'kwaliteit van de leefomgeving' keuzen voor de nationale Agenda (NOA) te onderbouwen.

⁵ Zo vroeg de Commissie in haar advies over het MER voor het Nationaal Waterplan (NWP2) 2016–2021 aandacht voor het halen van de KRW-doelstellingen m.n. de ecologische doelen.

5. Monitoring en evaluatie

De Commissie adviseert om in het plan-MER een aanzet voor monitoring en evaluatie op te nemen. De lange termijn horizon van de omgevingsvisie (2050) en de ambitie om de NOVI een levend document te laten zijn, maken dat zowel de visie zelf als het beoordelingskader in een adaptief proces regelmatig herijkt zullen moeten worden wat dan ook kan leiden tot adaptief beleid. De ontwikkeling in de kwaliteit van de leefomgeving kunnen ook dwingen tot het hanteren van andere beoordelingscriteria dan op dit moment voorzien.

Monitoring en evaluatie zullen de basis voor deze periodieke herijking moeten bieden. Bestaande sectorale monitoringsprogramma zoals voor het NSL, de PAS, Swung en de integrale Milieugezondheidsindicator (MGR) kunnen ingezet worden voor het in beeld brengen van de actuele foto van de leefomgeving.

Te doorlopen vragen bij de monitoring kunnen bijvoorbeeld zijn:

- hoe ziet de 'leefomgevingsfoto' er nu uit?
- welke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden sinds de vorige check?
- passen de (gecumuleerde) gevolgen binnen acceptabel geachte grenzen?
- moet aanvullend beleid geformuleerd worden om (gecumuleerde) gevolgen acceptabel te houden?
- moeten ambities en/of opgaven bijgesteld worden?
- voldoen nationaal gestelde kaders nog, zijn ze te ruim of juist te knellend?

BIJLAGE 1: Projectgegevens Beoordelingskader MER

Initiatiefnemer: Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Bevoegd gezag: Minister van Infrastructuur en Milieu

Besluit: vaststellen of wijzigen van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI)

Categorie Besluit m.e.r.:

plan-m.e.r. vanwege kaderstelling diverse m.e.r. plichtige activiteiten
plan-m.e.r. vanwege Passende Beoordeling

Activiteit: vaststellen van landelijk omgevingsbeleid

Bijzonderheden: Dit advies is een voorlopig advies voor het beoordelingskader voor het MER. Wanneer de opgaven voor de NOVI in de loop van 2016 zijn vastgesteld maakt de Commissie haar advies definitief.

Procedurele gegevens:

Adviesaanvraag bij de Commissie m.e.r.: 18 november 2015

Aankondiging start procedure: 1 februari 2016

Advies over het beoordelingskader uitgebracht: 12 april 2016

Samenstelling van de werkgroep:

Per project stelt de Commissie een werkgroep samen bestaande uit enkele deskundigen, een voorzitter en een werkgroepsecretaris. Bij dit project bestaat de werkgroep uit:

dhr. dr. Th. Fens

mw. ir. V.J.H.M. ten Holder (secretaris)

dhr. drs. S.R.J. Jansen

dhr. dr. C.A. Linse (voorzitter)

dhr. dr. F. Woudenberg

dhr. drs. G. de Zoeten

Werkwijze Commissie bij advies reikwijdte en detailniveau:

In dit advies geeft de Commissie aan welk beoordelingskader in het MER voor de NOVI gehanteerd kan worden. De Commissie heeft de hierna genoemde informatie van het bevoegde gezag ontvangen. Deze informatie vormt het uitgangspunt van haar advies. Zie voor meer informatie over de werkwijze van de Commissie de website op de pagina *Wat doet de Commissie* in het hoofdstuk Advisering (www.commissiemer.nl/advisering/watbiedtdecommissie).

Betrokken documenten:

De Commissie heeft de volgende documenten betrokken bij haar advies:

- Gespreksnotitie bouwsteen Beoordelingssystematiek voor de Omgevingseffectrapportage Nationale Omgevingsvisie (NOVI), Royal Haskoning, 14 januari 2016;
- Adviesaanvraag PlanMER NOVI m.b.v. beoordelingskader en -methodiek, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 4 februari 2016;
- Bouwsteen en AcW advies over water en Nationale Omgevingsvisie, Ellen Driesen, 11 december 2015;
- Bouwsteen PBL verkenning omgevingsopgaven, Gijsbert Bergman, 11 december 2015;

- Bouwsteen SCP verkenning omgeving en samenleving, Gijsbert Bergman, 11 december 2015;
- Bouwsteen CRA Advies Omgevingskwaliteit, Gijsbert Bergman, 11 december 2015;
- Bouwsteen RLI-advies Stelselherziening Omgevingsrecht;
- Bouwstenen NOA/NOVI, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 11 december 2015;
- Uitnodiging Draag bij aan de Nationale Omgevingsvisie NOVI, Team NOVI, 9 oktober 2015;
- Naar een Nationale Omgevingsvisie, Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, december 2015;
- Advies over water en de Nationale Omgevingsvisie, Adviescommissie Water, 23 december 2015;
- Advies Landschapsbeleid Provincies, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het College van Rijksadviseurs, 11 november 2015;
- Verkenning Omgevingsopgaven voor de Nationale Omgevingsvisie, Planbureau voor de Leefomgeving, januari 2016.

Bezoekadres

A. v. Schendelstraat 800
3511 ML Utrecht

Postadres

Postbus 2345
3500 GH Utrecht

t 030-2347666

e mer@eia.nl

w commissiemer.nl

